

การจัดการความรู้ของชุมชนอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี*
KNOWLEDGE MANAGEMENT OF KHLONGLUANG COMMUNITY DISTRICT
PATHUMTHANI PROVINCE

ชวลา ละวาติน

Chawala Lawatin

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์

Valaya Alongkorn Rajabhat University under the Royal Patronage

E-mail: Chawala.la@vru.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ความรู้ดั้งเดิมที่มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนและศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ของชุมชนอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากชุมชนในสามตำบลได้แก่ ตำบลคลองสาม ตำบลคลองห้า และตำบลคลองหก ผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 17 คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การสังเกต การบันทึกภาพและวิดีโอและเวทีประชาคม ทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการตรวจสอบแบบสามเส้า ผลการวิจัยพบว่า ความรู้ดั้งเดิมที่มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของทั้งสามตำบลมีดังนี้ 1) ตำบลคลองสามคือ ตะกร้าสาน การทอเสื่อ การดองหน่อไม้ และระหัดวิดน้ำ 2) ตำบลคลองห้าคือ หมี่กรอบส้มซ่า และการทำน้ำพริก 3) ตำบลคลองหกคือ เครื่องจักสาน งานหัตถกรรมสีทอง กระจยาสารทน้ำอ้อย ขนมต้มสามสี และข้าวเกรียบเห็ดสมุนไพร ส่วนรูปแบบการจัดการความรู้ของชุมชนมีรูปแบบดังนี้ 1) การกำหนดความรู้ 2) การแสวงหาความรู้ 3) การแลกเปลี่ยนความรู้ 4) การจัดเก็บความรู้ และ 5) การถ่ายทอดความรู้

คำสำคัญ : การจัดการความรู้; ชุมชน; ภูมิปัญญาท้องถิ่น

Abstract

Objectives of this research were to study and search for the community's local wisdom and to study the patterns of community management of Khlongluang District, Pathum Thani. This research was the Qualitative Research by the people in three sub-districts (Khlong Sam, Khlong Ha, and Khlong Hok). Informants were 20 people and data collection by in-depth-Interview, Focus Group Discussion, Observation, Recording images, videos and Community forum, Workshop. Data were analyzed using triangulation methods. The results showed the sources of the local wisdom as follows- the wicker wears, matting, pickled bamboo shoots, and water-wheels were found in Khlong Sam sub-district, the crisp fried noodles with cedrat and chilli paste were found at Khlong Ha, and the wicker wear, golden-colored handicrafts, Thai Sweet Cereal Bar, three-colored boiled sticky rice, and herbal crisp cornflakes were found at Khlong Hok. However, the patterns of community management were 1) knowledge identification 2) knowledge acquisition 3) knowledge sharing 4) knowledge storage and 5) knowledge transferring.

Keywords: knowledge management; community; local wisdom

บทนำ

หลักการสำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560-2564) มุ่งบรรลุเป้าหมายในระยะเวลา 5 ปี เพื่อที่จะต่อยอดในระยะต่อไปให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาระยะยาวตามยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี โดยยึดหลักการสำคัญ 6 หลักการคือ การยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การยึดหลักคนเป็นศูนย์กลางพัฒนา การยึดหลักวิสัยทัศน์ภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี การยึดหลักเป้าหมายอนาคตประเทศไทยปี 2579 การยึดหลักการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ลดความเหลื่อมล้ำและขับเคลื่อนการเจริญเติบโต และการยึดหลักนำไปสู่การปฏิบัติให้เกิดผลสัมฤทธิ์อย่างจริงจัง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2562) ซึ่งหนึ่งในหลักการทั้ง 6 หลักการที่มีความสำคัญและจะนำไปสู่การพัฒนาศักยภาพชุมชนคือหลักการ “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” หมายถึงการมุ่งสร้างคุณภาพชีวิตและสุขภาวะที่ดีสำหรับคนไทย พัฒนาค้นให้มีความเป็นคนที่สมบูรณ์ มีวินัย ใฝ่รู้ มีความรู้ มีทักษะ มีความคิดสร้างสรรค์ มีทัศนคติที่ดี รับผิดชอบต่อสังคม มีจริยธรรมและคุณธรรม ซึ่งคนจะเป็นศูนย์กลางการพัฒนาได้นั้น ต้องเริ่มจากคนที่มีความรู้และสามารถถ่ายทอดความรู้ไปสู่คนอื่นๆ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญาและความชำนาญจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นต่อไป

ไปให้คงอยู่และสร้างรายได้ให้กับลูกหลานในอนาคต ซึ่งเป็นทั้งการพัฒนาคนและการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน อันนำไปสู่การพัฒนาศักยภาพชุมชนต่อไป

นโยบายรัฐบาลที่จะขับเคลื่อนประเทศไทยสู่ไทยแลนด์ 4.0 มีที่มาจากการพัฒนาองค์ความรู้และการเรียนรู้ที่ปรับเปลี่ยนไปตามระยะเวลาของการพัฒนาประเทศตามที่ได้นิยามว่า ประเทศไทย 1.0 คือยุคเกษตรกรรม ประเทศไทย 2.0 คือยุคอุตสาหกรรมเบา ประเทศไทย 3.0 คือยุคอุตสาหกรรมหนัก และประเทศไทย 4.0 คือยุคที่ใช้นวัตกรรม ซึ่งปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนไปสู่การสร้างนวัตกรรมคือ “ความรู้”

การจัดการความรู้ (Knowledge Management) คือการแสวงหาความรู้ การสร้างความรู้ การจัดเก็บ และการถ่ายทอดความรู้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ (Marquardt, 1996) ซึ่งเป็นกระบวนการที่จะช่วยในการพัฒนาคนและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยเริ่มต้นจากการค้นหาความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนที่ส่งสมกันมาซึ่งมักเป็นความรู้แบบฝังลึก (Tacit Knowledge) หมายถึงความรู้ที่ฝังอยู่ในความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ที่ได้จากประสบการณ์ ข้อสังเกต และการเรียนรู้ที่หลากหลาย แต่จะเป็นความรู้ที่แลกเปลี่ยนยาก ต้องเกิดการเรียนรู้ผ่านความเป็นชุมชนโดยการสังเกตและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างการทำงาน (กองพัฒนาคุณภาพ, 2552) ในการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น อาจมีความรู้บางส่วนที่สูญหายไปตามกาลเวลา (อรอุมา มูลวัตร, 2551) เนื่องจากคนรุ่นหลังมีสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปและส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงการประกอบอาชีพในรูปแบบต่างๆ ที่อาจจะมิได้ใช้ภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดกันอีกต่อไป ดังนั้นการจัดการความรู้ (Knowledge Management) จึงเป็นเครื่องมือที่ช่วยในการถ่ายทอดและเผยแพร่ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาได้ยังคงอยู่และเพื่อการพัฒนาอาชีพในชุมชนต่อไป จึงเป็นที่มาของงานวิจัยในครั้งนี้ที่ต้องการศึกษาและค้นหาความรู้ที่ชัดเจน (Explicit Knowledge) และความรู้ที่ฝังลึก (Tacit Knowledge) เพื่อให้เกิดการแบ่งปัน แลกเปลี่ยน และผสมผสานความรู้ของคนในชุมชน จนกลายเป็นการต่อยอดความรู้ของชุมชนอย่างไม่มีที่สิ้นสุด และเพื่อการพัฒนาศักยภาพของชุมชนอย่างยั่งยืน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่ไม่เคยล้าสมัยและยังเป็นพื้นฐานสำคัญของสังคม ในการพัฒนาทั้งระดับชุมชนและในระดับประเทศ และยิ่งทวีความสำคัญมากขึ้นในสถานการณ์ที่ประเทศของเราต้องการการฟื้นฟูสภาพเศรษฐกิจ ด้วยการเสริมฐานรากการเกษตรและพัฒนาเกษตรกร ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ และเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญที่สุดของสังคม จากบันทึกกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ปีที่ 110 ได้ให้ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่า “ภูมิปัญญาทำให้ชาติและชุมชนผ่านพ้นวิกฤติและดำรงความเป็นชาติหรือชุมชนได้” (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2563) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและมีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตและความอยู่รอดของคนและชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าต่อวิถีชีวิตทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างกลมกลืนและสมดุล ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นพื้นฐานของการประกอบอาชีพและเป็นรากฐานแห่งการพึ่งพาตนเอง รวมถึงการพึ่งพาอาศัยกันระหว่าง

คนในชุมชน เกิดการเรียนรู้ ผสมผสาน พัฒนา และต่อยอดองค์ความรู้เดิมไปสู่องค์ความรู้ใหม่ที่
เหมาะสมกับยุคสมัย ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ได้มีคุณค่าต่อคนภายในชุมชนเท่านั้น แต่ยังคง
ทรงคุณค่าต่อประเทศชาติเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนและมั่นคง

ปัญหาในปัจจุบันเกี่ยวกับการสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่น สังคมไทยอยู่ในยุคแห่งการ
เปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมดิจิทัลเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้ทันกับสถานการณ์โลกซึ่งมีการ
เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จึงส่งผลให้วิถีชีวิตของคนในปัจจุบันแตกต่างไปจากอดีตในรุ่นบรรพ
บุรุษของเราเป็นอย่างมาก ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เคยเป็นอาชีพในการทำมาหากินเลี้ยงคนใน
ครอบครัว จึงค่อยๆ เลือนหายไปพร้อมกับความทันสมัยที่เข้ามาแทนที่ ด้วยเหตุนี้การศึกษา
รูปแบบการจัดการความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน จึงเป็นสิ่งสำคัญในการที่จะช่วยสร้าง
สืบสาน และพัฒนาองค์ความรู้ที่มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ยังคงอยู่กับชุมชนและสังคมไทย
ต่อไป รวมถึงการศึกษาการจัดการความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นยังมีความสอดคล้องกับนโยบาย
รัฐบาลที่จะขับเคลื่อนประเทศไทยสู่ไทยแลนด์ 4.0 และสถานการณ์โรคระบาดไวรัสโคโรนา
2019 หรือโควิด-19 ที่ส่งผลกระทบเป็นวงกว้างต่อสภาพเศรษฐกิจ รัฐบาลจึงมีแนวคิดในการใช้
ผลิตภัณฑ์ชุมชนที่มาจากองค์ความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่น (OTOP) เพื่อใช้ในการฟื้นฟูสภาพ
เศรษฐกิจภายหลังจากสถานการณ์โรคระบาดไวรัสโคโรนา 2019 เริ่มคลี่คลายลง ดังนั้นการ
ส่งเสริมให้ชุมชนมีรูปแบบการจัดการความรู้ที่เหมาะสม จึงมีส่วนสำคัญยิ่งต่อสมาชิกในชุมชนที่
จะสามารถดำเนินชีวิตบนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเองได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน เป็นการส่งเสริม
ให้คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาองค์ความรู้ดั้งเดิมที่มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน
2. เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ของชุมชน อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) ซึ่งทำการศึกษาเก็บ
ข้อมูลจากชุมชนในอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี โดยศึกษาจากสามตำบลได้แก่ ตำบล
คลองสามศึกษาที่ชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี บ้านคลองสาม ตำบลคลองห้าศึกษาที่ศูนย์
การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงตำบลคลองห้า และตำบลคลองหกศึกษาที่ศูนย์เรียนรู้สามาชีพ
ชุมชนตำบลคลองหก ผู้ให้ข้อมูลหลักคือผู้เชี่ยวชาญด้านองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้นำชุมชน
และประชาชนชาวบ้านจำนวน 17 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลงานวิจัยได้แก่ การสัมภาษณ์เพื่อศึกษาค้นหา
ภูมิปัญญาท้องถิ่น การสนทนากลุ่มเพื่อศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ การสังเกตเพื่อดูภาพรวม
การดำเนินงานเกี่ยวกับชุมชนและศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน การบันทึกภาพและวิดีโอ เว็บไซต์

ประชาคมเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและรูปแบบการจัดการความรู้ของชุมชน

การวิเคราะห์ข้อมูล เมื่อได้ข้อมูลในแต่ละครั้งที่ลงพื้นที่ชุมชนที่มิวิจัยจะมีการนำข้อมูลมาตรวจสอบถึงความครบถ้วนและสมบูรณ์เพียงพอหรือไม่ของข้อมูลที่ได้รับมาและนำมาคิดแยกเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นหัวข้อของวัตถุประสงค์การวิจัย ครอบคลุมตามกรอบแนวคิดและขอบเขตการวิจัยทั้งหมด โดยผู้วิจัยทำการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ดังนี้ 1) การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) โดยมีการตรวจสอบแหล่งที่มาของข้อมูล ประกอบด้วย แหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคล แล้วจึงทำการบันทึก 2) การตรวจสอบแบบสามเส้าด้านวิธีการเก็บข้อมูล (Methodological Triangulation) ผู้ศึกษาใช้การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม พร้อมทั้งข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการประกอบกัน

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลและได้ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. ศึกษาองค์ความรู้ดั้งเดิมที่มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน

ตำบลคลองสามมืองค์ความรู้ดั้งเดิมจากภูมิปัญญาท้องถิ่นคือ การทอเสื่อและการดองหน่อไม้ โดยมีการปลูกต้นกกไผ่ภายในศูนย์ชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี บ้านคลองสาม รวมถึงทำการย้อมสีและทอเสื่อภายในศูนย์ชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี บ้านคลองสาม เพื่อเผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับผู้ที่สนใจทั้งบุคคลภายในและภายนอกชุมชน ภูมิปัญญาการดองหน่อไม้เกิดขึ้นจากบรรพบุรุษถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบัน เนื่องด้วยสมัยก่อนพื้นที่ในตำบลคลองสามมีการปลูกต้นไผ่กันเป็นจำนวนมาก แต่เนื่องด้วยในปัจจุบันพื้นที่ตำบลคลองสามมีความเป็นเมืองและมีหมู่บ้านจัดสรรจำนวนมาก จึงทำให้การปลูกไผ่มีน้อยมีให้เห็นแล้ว แต่ยังคงอนุรักษ์ภูมิปัญญาการดองหน่อไม้เอาไว้ เพราะทำอาชีพเกษตรกรรมต้นไผ่ที่ปลูกไว้ใช้ไผ่ไม่มาทำค้างผักส่วนหน่อไม้ก็นำมาดองเพื่อบริโภคและนำไปขายสร้างรายได้ ส่วนตะกร้าสานและระหัดวิดน้ำนั้นเป็นการผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิทยาการสมัยใหม่ โดยนำวัสดุเหลือใช้เช่น ยางรถยนต์ เหล็ก เชือก และล้อจักรยาน มาประกอบเป็นระหัดวิดน้ำ เพื่อการฟื้นฟูแรงในการวิดน้ำใส่ถังและรดน้ำพืชผักที่อยู่ภายในศูนย์ชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี บ้านคลองสาม การทำตะกร้าสานจากเส้นพลาสติกเนื่องจากไผ่ในพื้นที่คลองสามไม่ได้มีมากเหมือนในอดีตจึงมีการประยุกต์ใช้เส้นพลาสติกในการทำเครื่องจักสานแทนไผ่

ตำบลคลองสามมืองค์ความรู้ดั้งเดิมจากภูมิปัญญาท้องถิ่นคือ การทำหมี่กรอบส้มซ่าและการทำน้ำพริก ซึ่งส้มซ่าจัดเป็นพืชหายากที่มีในบางพื้นที่เท่านั้น ภายในอำเภอลองหลวงก็มีเพียงพื้นที่ตำบลคลองสามเท่านั้นโดยมีการปลูกส้มซ่าไผ่ภายในบ้านและมีจำนวนไม่มากนัก โดยจะนำผิวของส้มซ่ามาหั่นให้เป็นชิ้นเล็กๆ และคั้นน้ำส้มซ่าใส่ลงไปเป็นส่วนผสมในขั้นตอนการผัดหมี่กรอบ ส่วนการทำน้ำพริกเป็นสูตรดั้งเดิมจากบรรพบุรุษที่ตกทอดกันมา แต่ชุมชนได้มีการ

ประยุกต์เอาวิทยาการใหม่โดยใช้พืชผักสมุนไพรปลอดสารพิษที่ปลูกในพื้นที่ตำบลคลองห้า นำมาใช้เป็นส่วนประกอบหลักในการทำน้ำพริก จนกลายเป็นน้ำพริกปลอดสารพิษ ไม่ใส่สีผสมอาหาร สารกันบูดและผงชูรสนำไปสู่การเพิ่มมูลค่าสินค้า โดยมีน้ำพริกวางขายในหลายสูตรเช่น น้ำพริกเผา น้ำพริกแกงเผ็ด น้ำพริกแกงส้ม น้ำพริกตาแดง น้ำพริกปลาย่าง และน้ำพริกแมงดา เป็นต้น

ตำบลคลองหม่อมองค์ความรู้ดั้งเดิมจากภูมิปัญญาท้องถิ่นคือ เครื่องจักสาน งานหัตถกรรมสีทอง กระยาสารทน้ำอ้อย และขนมต้มสามสี การทำเครื่องจักสานเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษซึ่งมีขั้นตอนวิธีการทำที่ค่อนข้างละเอียดและซับซ้อนโดยมีการนำดอกจากไม้ไผ่มาวางซ้อนกันทั้งในลักษณะกากบาท ทแยงมุม แนวขวางด้านบนและด้านล่าง มีผู้กล่าวว่า “เคยเห็นการทำเครื่องจักสานมาตั้งแต่คนรุ่น ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ และแม่ ตนเองมีความสนใจจึงเรียนรู้วิธีการทำเครื่องจักสาน แต่เดิมมีการทำเพียงแค่เครื่องจักสานขนาดเล็กที่ใส่ผลไม้เพื่อนำไปเยี่ยมท้องข้าวและรับขวัญข้าวในฤดูที่ข้าวใกล้ออกรวงเท่านั้น แต่ในภายหลังได้มีการเรียนรู้วิธีทำเครื่องจักสานเพิ่มเติมกับหน่วยงานของรัฐ เพื่อให้ได้รูปแบบเครื่องจักสานที่มีความหลากหลายและมีความทันสมัยมากขึ้น” งานหัตถกรรมสีทองเป็นงานศิลปะที่ใช้มีอวดลวดลายลงไปในวัสดุชนิดต่างๆ โดยเรียนรู้วิธีการวาดลวดลายสีทองจากผู้เฒ่าผู้แก่ในท้องถิ่น โดยในสมัยก่อนจะมีการวาดลวดลายลงบนโอ่งและฝาผนังโบสถ์ แต่ในภายหลังได้ประยุกต์โดยการวาดลวดลายลงในภาชนะต่างๆ เช่น แจกัน โถ ขามกระเบื้อง แก้วน้ำ หรือสิ่งของอื่นๆ ตามความต้องการของลูกค้า

กระยาสารทน้ำอ้อยเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยได้รับถ่ายทอดจากบรรพบุรุษโดยมีส่วนผสมที่โดดเด่นกว่ากระยาสารททั่วไปคือน้ำอ้อย มีผู้กล่าวว่า “สมัยก่อนจะมีการกวนกระยาสารทในช่วงฤดูกาลข้างขึ้นของเดือนสิบเท่านั้น แต่ในปัจจุบันมีการทำกระยาสารทและวางขายอยู่ที่ศูนย์การสัมมาชีพชุมชนตำบลคลองหม่อม ขนมต้มสามสีเป็นขนมสูตรโบราณที่ถ่ายทอดจากบรรพบุรุษในท้องถิ่นเช่นเดียวกับกระยาสารทน้ำอ้อย แต่เดิมในอดีตจะมีขนมต้มแค่สีขาวเพียงสีเดียว แต่ในภายหลังได้มีการประยุกต์ให้มีสามสี โดยสีขาวคือสีของแป้ง สีเขียวคือสีที่ได้จากใบเตย และสีน้ำเงินจากดอกอัญชัน ส่วนข้าวเกรียบเห็ดสมุนไพรเป็นการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นและสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่นในปัจจุบันคือเห็ด เนื่องจากศูนย์การสัมมาชีพชุมชนตำบลคลองหม่อมโรงเพาะเห็ด จึงมีการประยุกต์สูตรการทำข้าวเกรียบจากดั้งเดิมที่ใช้เนื้อปลาเป็นส่วนผสมหลักเปลี่ยนเป็นการใช้เห็ดแทนเนื้อปลา เห็ดที่ใช้มีสองชนิดคือเห็ดนางฟ้าภูฐานและเห็ดนางรมฮังการี

2. รูปแบบการจัดการความรู้ของชุมชนมีดังต่อไปนี้

รูปแบบการจัดการความรู้ของชุมชนตำบลคลองสาม 1) การกำหนดความรู้ เกิดจากสมาชิกและหน่วยงานภาครัฐร่วมกันในการพิจารณาเพื่อค้นหาภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีอยู่ในชุมชนและนำไปพัฒนาเป็นสินค้า 2) การแสวงหาความรู้ ชุมชนมีการแสวงหาความรู้จากภายในชุมชนโดยการถ่ายทอดความรู้กันเองระหว่างสมาชิกแต่ละคน รวมถึงมีการแสวงหาความรู้จากภายนอกชุมชนคือหน่วยงานภาครัฐที่เข้ามาให้ความรู้กับชุมชน 3) การแลกเปลี่ยนความรู้ ส่วนมากชุมชนจะมีการแลกเปลี่ยนความรู้กันแบบไม่เป็นทางการโดยผ่านการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันตามวาระโอกาสต่างๆ เมื่อได้พบปะกัน 4) การจัดเก็บความรู้ โดยมากแล้วชุมชนจะมีการจัดเก็บความรู้ไว้ในตัวบุคคลและจัดเก็บไว้ในรูปแบบแผ่นพับ 5) การถ่ายทอดความรู้ มีการถ่ายทอดความรู้ให้กับสมาชิกคนอื่นๆ ภายในชุมชน รวมถึงมีการถ่ายทอดให้กับบุคคลภายนอกที่เข้ามาศึกษาดูงานภายในศูนย์ชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี บ้านคลองสาม

รูปแบบการจัดการความรู้ของชุมชนตำบลคลองห้า

1) การกำหนดความรู้ ชุมชนมีประชุมร่วมกันเพื่อเลือกสินค้าที่จะผลิตโดยมุ่งเน้นที่จะผลิตสินค้าที่มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น

2) การแสวงหาความรู้ มีการแสวงหาความรู้จากผู้รู้ที่อยู่ในชุมชน และแสวงหาความรู้จากหน่วยงานภาครัฐที่เข้ามาถ่ายทอดความรู้ให้กับชุมชน

3) การแลกเปลี่ยนความรู้ มีทั้งรูปแบบที่เป็นทางการคือการประชุมรายเดือน และรูปแบบที่ไม่เป็นทางการคือการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาปรับปรุงสินค้าของชุมชน

4) การจัดเก็บความรู้ มีการจัดเก็บไว้ในตัวบุคคลผ่านความทรงจำ การจดบันทึกสูตรต่างๆ ไว้ในสมุดจด แผ่นพับ และบอร์ดที่จัดแสดงภายในศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงตำบลคลองห้า

5) การถ่ายทอดความรู้ ส่วนมากเป็นการถ่ายทอดความรู้ให้กับคนในครอบครัวและคนภายในชุมชน แต่ก็มีถ่ายทอดให้กับบุคคลภายนอกที่เข้ามาศึกษาดูงานภายในศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงตำบลคลองห้า รวมถึงมีการไปถ่ายทอดความรู้ให้กับหน่วยงานภายนอกชุมชนโดยการไปเป็นวิทยากรให้กับโรงเรียนที่อยู่ใกล้เคียง

รูปแบบการจัดการความรู้ของชุมชนตำบลคลองหก

1) การกำหนดความรู้ โดยการพูดคุยตกลงร่วมกันที่จะพัฒนาสินค้าโดยเน้นสินค้าที่มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นและต้องใช้วัตถุดิบส่วนใหญ่ที่มีอยู่ในชุมชน

2) การแสวงหาความรู้ มีการแสวงหาความรู้ภายในชุมชนระหว่างสมาชิกที่อยู่ร่วมกันภายในชุมชน และแสวงหาจากภายนอกโดยการไปอบรมกับหน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยงานภาครัฐเข้ามาให้ความรู้ในชุมชน และมีการแสวงหาความรู้จากสื่อต่างๆ ผ่านระบบอินเทอร์เน็ต

3) การแลกเปลี่ยนความรู้ มีทั้งรูปแบบที่เป็นทางการโดยผ่านการประชุมทุกเดือน และรูปแบบที่ไม่เป็นทางการโดยสมาชิกจะมีการผลัดกันสอนวิธีทำสินค้าแต่ละชนิดที่ตนเองถนัดให้กับคนอื่น ๆ

4) การจัดเก็บความรู้ มีการจัดเก็บความรู้ผ่านความจำของผู้เฒ่าผู้แก่ของชุมชน และมีการจัดเก็บในรูปแบบไฟล์เอกสารในคอมพิวเตอร์ แผ่นพับ ป้าย และบอร์ดที่จัดแสดงไว้อยู่ในศูนย์เรียนรู้สัมมาชีพชุมชนตำบลคลองหก

5) การถ่ายทอดความรู้ นอกจากจะมีการถ่ายทอดความรู้ให้กับคนในชุมชนแล้ว ยังมีการถ่ายทอดให้กับบุคคลภายนอกที่เข้ามาศึกษาดูงานภายในศูนย์เรียนรู้สัมมาชีพชุมชนตำบลคลองหก ซึ่งมีทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน นักเรียน นักศึกษา และบุคคลทั่วไป

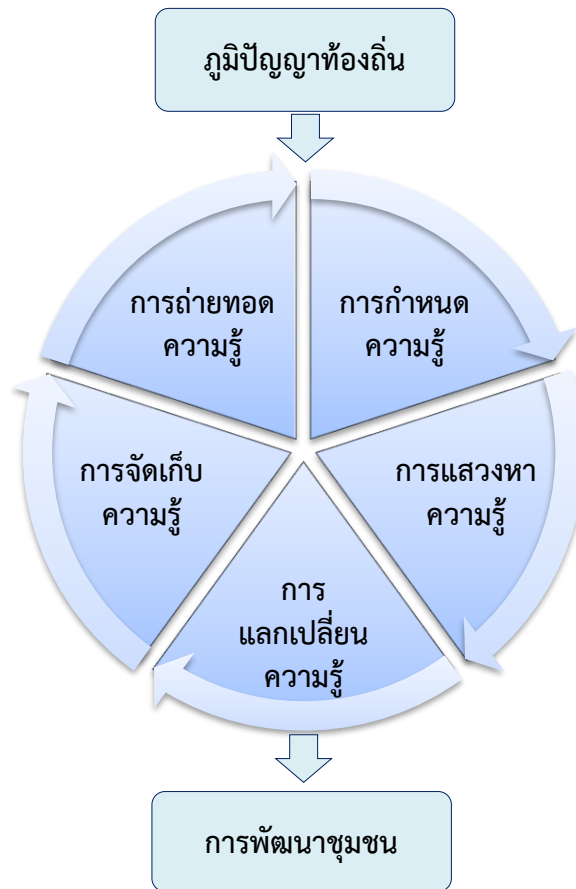
อภิปรายผลการวิจัย

1. องค์ความรู้ดั้งเดิมที่มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี จากการศึกษาพบว่าชุมชนทั้งสามตำบลเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นความรู้ดั้งเดิมที่ถ่ายทอดการบรรพบุรุษมาสู่ลูกหลาน เพราะเชื่อว่าเป็นสิ่งใกล้ตัวที่มีอยู่ในพื้นที่ของชุมชน และมีความต้องการที่จะอนุรักษ์ไว้ โดยชุมชนมีการรักษาไว้ซึ่งสูตรดั้งเดิมและในบางครั้งมีการเพิ่มเติมการประยุกต์สิ่งใหม่ๆ ในปัจจุบันให้เข้ากับภูมิปัญญาเพื่อความร่วมสมัย ทำให้ภูมิปัญญาดั้งเดิมยังคงอยู่ได้แม้ยุคสมัยจะมีการเปลี่ยนแปลงไปสอดคล้องกับงานวิจัยของอภิชาติ ใจอารีย์ (2557) ที่ศึกษาเรื่องรูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการแปรรูปหน่อไม้ของชุมชนบ้านพุเตย จังหวัดกาญจนบุรี พบว่าองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการแปรรูปหน่อไม้ของชุมชนบ้านพุเตยมี 2 ลักษณะคือภูมิปัญญาดั้งเดิมและความรู้ใหม่ที่ผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมกับวิทยาการสมัยใหม่ที่ได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐ

2. รูปแบบการจัดการความรู้ของชุมชนอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี จากการศึกษาพบว่ารูปแบบการจัดการความรู้ของชุมชนประกอบด้วย 5 ขั้นตอนได้แก่ 1) การกำหนดความรู้ โดยการพูดคุยและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันของสมาชิกในชุมชน เพื่อหาข้อตกลงร่วมกันเกี่ยวกับการพัฒนาสินค้าของชุมชน ซึ่งความคิดเห็นส่วนใหญ่ของชุมชนเห็นตรงกันว่าควรพัฒนาสินค้าที่มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเอง สอดคล้องกับแนวคิดของประเวศ วะสี (2530) ที่กล่าวไว้ว่าทุนภูมิปัญญาและทุนทรัพยากรธรรมชาติจัดเป็นทุนทางสังคมที่ช่วยในการพัฒนาชุมชน การแสวงหาความรู้ โดยชุมชนมีการแสวงหาความรู้จากทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพื่อนำความรู้ที่ได้มาพัฒนารูปแบบสินค้าให้มีความทันสมัยและตรงกับความต้องการของลูกค้ามากยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ เอกชัย พุ่มดวง (2558) ที่ศึกษาเรื่องกลยุทธ์การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชน ตำบลโคกโคเฒ่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี จากการศึกษาพบว่า การแสวงหาความรู้ของชุมชนมีการดำเนินการด้วยการสืบค้นภูมิปัญญาของชุมชน การรื้อฟื้นวัฒนธรรมของชุมชน ภูมิปัญญาจาก

กลุ่มคนผู้สูงอายุในชุมชน และมีการแสวงหาความรู้จากกลุ่มสมาชิกเครือข่ายภายนอกเช่น เครือข่ายการถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ความรู้จากภายนอกที่หน่วยงานภายนอกนำมา ถ่ายทอด และการไปศึกษาดูงานจากหน่วยงานต่างๆ 3) การแลกเปลี่ยนความรู้ โดยผ่านการไป มาหาสู่ของคนในชุมชนที่มีการพบปะพูดคุยกันอย่างสม่ำเสมอ รวมถึงมีการแลกเปลี่ยนความรู้ ผ่านการจัดประชุมกันในทุกเดือนอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง สอดคล้องกับงานวิจัยของ พนารัตน์ เดชกุลทอง (2560) ที่ศึกษาเรื่องการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าไหมบ้านนาเสียว ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ พบว่าการแลกเปลี่ยนความรู้ของสมาชิกกลุ่มทอผ้า บ้านนาเสียว มีวิถีชีวิตแบบสังคมชนบทโดยทั่วไปจะมีการไปมาหาสู่กันอย่างสม่ำเสมอเป็นการ แลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการเกี่ยวกับการทอผ้าของสมาชิก รวมทั้งการเข้าร่วมประชุม แลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกลุ่มทอผ้าที่ส่วนราชการจัดขึ้น 4) การจัดเก็บความรู้ ส่วนใหญ่ชุมชน มีการจัดเก็บความรู้ไว้ในตัวบุคคลโดยผ่านความทรงจำของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน และมีการจัดเก็บ ความรู้ในรูปแบบการจดบันทึกสูตรต่างๆ ไว้ในสมุด การจัดเก็บในรูปแบบไฟล์ในคอมพิวเตอร์ ป้าย บอร์ด และแผ่นพับ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของกนกพร ฉิมพลี (2555) ที่ศึกษาเรื่อง รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน พบว่าการจัดเก็บความรู้ ของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มจักสานผักตบชวาบ้านตะกวดเครือปลอก มีการจัดเก็บความรู้ในลักษณะ การจดจำผ่านตัวบุคคลในชิ้นงานที่ตนเองถนัด และการถ่ายภาพของชิ้นงานแต่ละแบบ บันทึกภาพทั้งอุปกรณ์และกระบวนการผลิตเนื่องจากการบันทึกเป็นภาพและรวบรวมไว้ในแฟ้ม มีความง่ายในการเรียนรู้ของสมาชิกใหม่ๆ 5) การถ่ายทอดความรู้ ชุมชนมีการถ่ายทอดความรู้ ให้กับคนภายในครอบครัวและคนในชุมชน รวมถึงมีการถ่ายทอดให้กับบุคคลภายนอกที่เข้ามา ศึกษาดูงานภายในชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของ ฐาปนี เลขาพันธ์และ จุฑารัตน์ ศราวณะ วงศ์ (2558) ที่ศึกษาเรื่องการจัดการความรู้ด้านสมุนไพร กรณีศึกษา กลุ่มสมุนไพรบ้านดงบัง ตำบลดงขี้เหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี พบว่ากลุ่มสมุนไพรบ้านดงบังมีการเผยแพร่และ ถ่ายทอดความรู้ให้ทั้งคนในครอบครัวและสมาชิกกลุ่ม โดยมีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น การสอน งาน การพูดคุย การสาธิต การพูดคุยในชีวิตประจำวัน และมีการถ่ายทอดความรู้ให้กับ บุคคลภายนอกที่มีความสนใจในเรื่องของสมุนไพรและนักศึกษาฝึกงานจากสถาบันการศึกษา ต่างๆ โดยวิธี การบรรยาย การสาธิต การเป็นพี่เลี้ยง การจัดอบรม หรือการจัดเวทีแลกเปลี่ยน เรียนรู้ เป็นต้น

องค์ความรู้จากการวิจัย

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย

ที่มา: ชวลา ละวาทิน

จากภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยสามารถอธิบายได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้และเป็นองค์ความรู้ที่สามารถนำมาถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น โดยผ่านกระบวนการจัดการความรู้ในรูปแบบที่ผู้วิจัยเสนอไว้คือ

1. การกำหนดความรู้ เป็นการบ่งชี้และกำหนดตัวสินค้าที่ชุมชนจะทำการพัฒนาขึ้น โดยชุมชนมีการพูดคุยและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันในการที่จะค้นหาและการกำหนดลงไปว่าจะผลิตสินค้าที่มาจากภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน โดยต้องการให้มีความเป็นเอกลักษณ์และมีจุดเด่นที่แตกต่างไปจากชุมชนอื่นๆ

2. การแสวงหาความรู้ ชุมชนมีการแสวงหาความรู้จากทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยมีการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมจากทั้งผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน และจากการได้รับการพัฒนาองค์

ความรู้ต่างๆ ที่หน่วยงานภาครัฐเข้ามาถ่ายทอดให้กับชุมชนเช่น มหาวิทยาลัย พัฒนาชุมชน และ องค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาสินค้าของชุมชนต่อไป

3. การแลกเปลี่ยนความรู้ ชุมชนมีการแลกเปลี่ยนความรู้ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการคือ มีการประชุมกลุ่มทุกเดือนอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง และในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการคือการ พบปะและพูดคุยไปมาหาสู่กันในชีวิตประจำวัน เพื่อนำไปสู่การพัฒนารูปแบบหรือปรับปรุง สินค้าของชุมชน

4. การจัดเก็บความรู้ ชุมชนมีการจัดการความรู้ไว้ในหลายรูปแบบเช่น จัดเก็บไว้ในตัว บุคคลผ่านความทรงจำ การจัดเก็บเป็นเอกสารทั้งในรูปแบบการจดสูตรต่างๆ ไว้ในสมุดและการ จัดเก็บในรูปแบบไฟล์เอกสารในคอมพิวเตอร์ การจัดเก็บในรูปแบบแผ่นพับ ป้าย และบอร์ด เพื่อ ใช้เป็นแหล่งในการเรียนรู้ของบุคคลต่างๆ

5. การถ่ายทอดความรู้ ชุมชนมีการถ่ายทอดความรู้โดยตรงให้กับคนในครอบครัวและมีการถ่ายทอดให้กับสมาชิกคนอื่นๆ ภายในชุมชน รวมถึงมีการถ่ายทอดให้กับบุคคลภายนอกที่เข้ามา ศึกษาดูงาน ณ ศูนย์ฯ ของชุมชน หรือบางครั้งชุมชนมีการไปถ่ายทอดความรู้ให้กับหน่วยงาน ภายนอกชุมชนโดยการเป็นวิทยากรให้กับโรงเรียน มหาวิทยาลัย และหน่วยงานต่างๆ รูปแบบการจัดการความรู้ที่มีประสิทธิภาพทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รับการสืบทอดและไม่สูญ หายไปตามกาลเวลา องค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นยังเป็นที่ช่วยพัฒนาอาชีพและสร้าง รายได้ให้กับคนในชุมชน กล่าวคือเป็นการพัฒนาชุมชนให้มีความมั่นคงและยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

1. หน่วยงานภาครัฐควรสนับสนุนการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ของภูมิ ปัญญาท้องถิ่น เพื่อเป็นการอนุรักษ์ส่งเสริมและเพิ่มมูลค่าให้กับชุมชน
2. สถาบันการศึกษาควรมีการบูรณาการเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับรายวิชาต่างๆ ใน หลักสูตร เพื่อให้นักศึกษาเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการนำรูปแบบการจัดการความรู้ไปทดลองใช้จริงกับชุมชน
2. ควรมีการประเมินความสำเร็จของชุมชนหลังจากการนำรูปแบบการจัดการ ความรู้ไปใช้จริง

เอกสารอ้างอิง

- กนกพร นิมพลี. (2555). *รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา (วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคมและการจัดการสิ่งแวดล้อม)*. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- กรมส่งเสริมการเกษตร. (2563). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: กลุ่มงานภูมิปัญญาท้องถิ่น.
- กองพัฒนาคุณภาพ. (2552). *การจัดการความรู้ของหน่วยงานในมหาวิทยาลัยมหิดล*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ฐาปนี เลขาพันธ์และจุฑารัตน์ ศรารณะวงศ์. (2558). การจัดการความรู้ด้านสมุนไพรการศึกษา กลุ่มสมุนไพรบ้านดงบัง ตำบลดงขี้เหล็ก อำเภอมะนัง จังหวัดปราจีนบุรี. *วารสารบรรณศาสตร์ มศว*, 8(1), 12-25.
- ประเวศ ะสี. (2530). การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา. *วารสารชุมชนพัฒนา*, 1(5), 75-78.
- พนารัตน์ เดชกุลทอง. (2560). *การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าไหมบ้านนาเสียว ตำบลนาเสียว อำเภอมะนัง จังหวัดชัยภูมิ*. เพชรบูรณ์: การประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ ครั้งที่ 4 วันที่ 10 มีนาคม 2560.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2562). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12*. สืบค้น 18 สิงหาคม 2562, จาก http://www.nesdb.go.th/Portals/0/news/plan/p11/SummaryPlan11_thai.pdf
- อภิชาติ ใจอารีย์. (2557). รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการแปรรูปหน่อไม้ของชุมชนบ้านพุเตย จังหวัดกาญจนบุรี. *วารสารการเมืองการปกครอง*, 4(2), 241-258.
- อรอุมา มุลวัตร. (2551). *การจัดการความรู้ชุมชนของกลุ่มแม่บ้าน กรณีศึกษา กลุ่มทอผ้าพื้นเมืองระดับ 4 ดาว จังหวัดเลย (รายงานผลการวิจัย)*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- เอกชัย พุ่มดวง. (2558). *กลยุทธ์การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชน ตำบลโคกโคเฒ่า อำเภอมะนัง จังหวัดสุพรรณบุรี*. กรุงเทพฯ: การประชุมวิชาการมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ครั้งที่ 53 วันที่ 3-6 กุมภาพันธ์ 2558.
- Marquardt, M.J. (1997). *Building the learning organization: System approach to quantum improvement and global success*. New York: McGraw-Hill.